

- Hva skal til for å holde en person ansvarlig for sine handlinger?

22/7. Dommens styrke er at den fastslår at det skal svært mye til for å oppheve det personlige ansvaret.

Kronikk

Einar Øverenget filosof

Publisert: 25.aug. 2012 06:00 Oppdatert: 25.aug. 2012 15:44

Dom er avsagt. Anders Behring Breivik dømmes til lovens strengeste straff: forvaring i 21 år. Med andre ord, tingretten fastslår at Anders Behring Breivik er tilregnelig og dermed at han kan holdes ansvarlig for de grusomme handlingene han utførte 22. juli 2011.

I denne saken har tingretten stått overfor en helt grunnleggende rettsfilosofisk problemstilling:

Hva skal til for å holde en person ansvarlig for sine handlinger?

En tanke som har stått sentralt innen rettsfilosofi så vel som moralfilosofi er at mennesker hverken er gode eller onde - men

de er i stand til å velge både gode og onde handlinger. Mennesker har frihet til å velge det onde - de må ikke velge det, men de kan.

Om vi kan anta at det ville ha vært mulig for deg å velge ikke å gjøre det du har gjort, kan du også holdes moralsk og juridisk ansvarlig for dine handlinger. Om vi ikke kan anta at det, kan vi heller ikke holde deg ansvarlig for dine handlinger. Da er du drevet av krefter du ikke selv kan overprøve ved valg.

Handlingene 22. juli var så uhyrlige at diskusjonen naturlig nok oppsto: Hvem kan ville velge å gjøre noe slik? Vi manglet simpelthen referanserammer for ugjerningene - og derfor ble det også vurdert om den handlingsutløsende faktoren kunne være noe annet enn gjerningsmannens eget frie valg.

Psykiaterne Torgeir Husby og Synne Sørheim kom frem til det: Det var en psykose som var årsaken til disse handlingene - derfor kan ikke gjerningsmannen holdes ansvarlig for sine handlinger.

Viste han ikke?

Sant nok, det finnes mennesker som er så mentalt syke at det er åpenbart at de ikke vet hva de gjør. Men tilhører Anders Behring Breivik den kategorien? Var han ikke klar over hva han gjorde den dagen? Visste han ikke at det var ulovlig? Ville det ikke vært mulig for ham å velge ikke å gjøre det han gjorde?

Problemet er åpenbart: Det er strengt tatt vanskelig å se for seg en mer systematisk, bevisst og, ja, tilregnelig ugjerning enn det Anders Behring Breivik gjennomførte 22. juli. Han tilfredsstiller helt allmenne oppfatninger om hva det vil si å kunne bli holdt ansvarlig for sine handlinger.

Motstridende

Derfor ble det naturlig nok en omfattende diskusjon i etterkant av den første psykiaterrapporten - som munnet ut i oppnevnelsen av to nye rettspsykiatere. Etter en omfattende vurdering konkluderte psykiaterne Agnar Aspaas og Terje Tørrissen med at Anders Behring Breivik ikke er psykotisk og at han derfor er strafferettslig tilregnelig.

Med denne konklusjonen sto tingretten nå uten mulighet til å overlate saken til psykiatrisk ekspertise alene. Den måtte selv utøve sitt skjønn på grunnlag av to motstridende psykiatriske rapporter.

Les også

Riksadvokaten: - Vi skulle ha bedt om nye sakkyndige

Riksadvokat Tor-Aksel Busch innrømmer at de burde bedt om en ny sakkyndigrapport, etter at den første konkluderte med at Behring Breivik var utilregnelig. Han vil ikke vurdere sin stilling.

Aktor Svein Holden påpekte i sin prosedyre at denne situasjonen skaper stor grad av tvil: «Vi er altså ikke overbevist eller sikre på at Breivik er utilregnelig. Men vi er i tvil». Og det vanlige er at om forsvaret prosederer på utilregnelighet så skal tvil slå ut til tiltaltes gode: i favør av utilregnelighet.

Men hva om tiltalte selv ønsker å bli betraktet som tilregnelig? Mange har pekt på at det er oppløyd juridisk mark. Holdningen synes å være at tiltaltes egne ønsker ikke nødvendigvis tillegges vekt, men hva som mer generelt regnes som et gode for et menneske. Om et mentalt sykt menneske ønsker å bli betraktet som frisk, tenker man at det ikke er et gode å betrakte ham som frisk. Han er syk og vet derfor ikke sitt eget beste.

Et gode

Men, og det blir nok en viktig del av debatten i etterkant av denne saken, mye av litteraturen i dag går i motsatt retning. Selv om det foreligger mental sykdom, selv ganske alvorlig mental sykdom, mener man at det er et gode for et menneske å bli betraktet som ansvarlig.

Når tingretten nå fastslår at Anders Behring Breivik har skyldene ligger det til grunn en rekke forskjellige juridiske overveielser både hva gjelder vurdering av bevis og beviskrav. Kort oppsummert mener den at straffefrihet skal forbeholdes tilfeller der det ikke er tvil om grunnlaget for straffefrihet - og at det ikke er tilfelle i saken mot Anders Behring Breivik.

Men denne dommen inviterer også til refleksjon over grunnlaget for jus og psykiatri.

Eies av oss alle

Tilregnelighet er ikke et begrep som eies av jusen eller psykiatrien - det eies av oss alle, i fellesskap. Vi må ikke gjøre tilregnelighet om til et teknisk eller mystisk begrep - som krever høy utdanning for å kunne ha en kvalifisert mening om hva det vil si å være tilregnelig. Vi utøver daglig et skjønn med hensyn til nettopp dette begrepet - og det tilkommer hverken jusen eller psykiatrien å overprøve en allmenn utbredt oppfatning om hva det vil si å være tilregnelig. Snarere tvert om, det er rimelig å kreve at jusen og psykiatrien innreflekterer dette - og systematiserer helt grunnleggende oppfatninger som ligger til grunn for et begrep som eies av oss alle i fellesskap.

” *Tilregnelighet er ikke et begrep som eies av jusen eller psykiatrien - det eies av oss alle, i fellesskap. Vi må ikke gjøre tilregnelighet om til et teknisk eller mystisk begrep.*

Det er det lovgiver gjør når lover vedtas - og lover vedtas av mennesker som har blitt valgt gjennom en demokratisk prosess: De representerer folket, og setter gjennom lovgivning rammene for domstolen.

Ingen eksakt vitenskap

Psykiatrien har ikke den samme demokratiske forankringen - og det ville selvsagt være et uhørt krav - men psykiatri er samtidig ikke en eksakt vitenskap. Det er ikke en kritikk i seg selv - men det innebærer noen metodiske utfordringer som andre vitenskaper ikke har. Hvorvidt et ben er brukket er ikke gjenstand for fortolkning, det er observerbart - men hvorvidt noen er tilregnelig eller ikke, det er ikke direkte observerbart. Det krever fortolkning - og hva skal ligge til grunn for fortolkningen annet enn allment utbredte oppfatninger om tilregnelighet?

Og det er også høyst rimelig å vurdere psykiatrien opp mot en slik målestokk. Som jeg har hevdet tidligere: Om en person som har gått så planmessig til verks som Anders Behring Breivik kan betraktes som utilregnelig, har kanskje psykiatrien problemer med å beskrive virkeligheten på en adekvat måte.

Personlig ansvar er et viktig fundament i en rettsstat, og styrken med denne dommen er at den fastslår at det skal svært mye til for å oppeve dette ansvaret.

Mest lest meninger

